

Z dziejów jawnego i tajnego nauczania w Nowym Targu.

Wybuch II wojny światowej był wstrząsem dla ogółu ludności polskiej i spowodował paraliż życia organizacyjnego wszystkich instytucji państwowych i społecznych. Wśród innych organizacji życia społecznego zamarło również wszelkie życie szkolne.

Zarządzenia władz okupacyjnych.

4 października 1939 r. Niemcy nakazali wstrzymać zajęcia szkolne w Nowym Targu, dopiero po 9 dniach na konferencji dyrektorów i kierowników szkół zostały ogłoszone następujące warunki władz okupacyjnych:

- ✓ wszyscy nauczyciele zobowiązani zostali do zarejestrowania się w niemieckim starostwie i posługiwania się językiem niemieckim jako językiem urzędowym
- ✓ nadzór nad szkolnictwem z ramienia nowotarskiego okupacyjnego starostwa sprawował Urząd Szkolny (Schulamnt), kierowali nim:

- R. Leopold
- od 7 lutego 1940 r. St. Gąsiorek
- od końca 1942 r. do wyzwolenia J. Deckelman

- ✓ bezpośredni nadzór nad szkołami objęli powiatowi i miejscy radcowie szkolni, którzy zgodnie z rozporządzeniem o strukturze zarządu szkolnego mogli zatrudniać do pomocy inspektorów szkolnych. W myśl owego rozporządzenia w nowotarskim Schulamcie zatrudniono dwóch inspektorów: Pafnucego Czupryna oraz Piotra Rafę, a sekretarzem mianowano Franciszka Kleina, byłego nauczyciela z Klikuszowej.

31 października 1939 r. ukazało się „Rozporządzenie o szkolnictwie w Generalnej Guberni” - pierwszy akt prawny władz okupacyjnych, normujący generalnie sytuację szkolnictwa polskiego. Stwarzało ono podstawę do kontynuowania lub otwierania szkół powszechnych i zawodowych, nie przewidywało żadnych ograniczeń ilościowych ani programowych doprowadziło jednak do likwidacji gimnazjów i liceów. Kolejne zarządzenia wydane przez okupanta w znacznym

stopniu ograniczyły rozwój polskiej oświaty. Zredukowano, bowiem liczbę nauczycieli, zakazano używania przedwojennych podręczników szkolnych do nauczania historii, geografii, pieśni patriotycznych i żołnierskich oraz religii. Nakazano oddawanie „niepotrzebnych” pomocy naukowych i akt szkolnych oraz zalecono tworzenie szkół ukraińskich, przy jednoczesnej likwidacji szkół polskich. Pozbawiono szkoły budynków, warsztatów szkolnych i ich wyposażenia.

21 listopada 1939 r. ogłoszono zarządzenie niemieckich władz o likwidacji wszystkich polskich średnich szkół ogólnokształcących. Zamknięte zostały również takie placówki kulturalne jak biblioteki czy kina. Surowo zakazane zostały prasa, radio i literatura.

Zaraz po zamknięciu Państwowego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Nowym Targu aresztowano jego grono pedagogiczne: Władysława Angielskiego, Kazimierza Barana, Ludwika Czecha, Wiktora Gutowskiego, Piusa Jabłońskiego, Leona Koczura, Jana Krzystyniaka, Józefa Pawelczaka, Andrzeja Świątka i Stanisława Zawilę. Tylko Józef Grzybek uniknął aresztowania, gdyż gestapo nie zastało go w domu. Po kilkunastu dniach internowanych kolejno zwolniono z więzienia. Nałożono jednak na nich areszt domowy, który zobowiązywał ich do meldowania się 2 razy w tygodniu na posterunku żandarmerii.

Wiosną 1940 r. władze okupacyjne rozpoczęły akcję niszczenia podręczników szkolnych, zarządzono aby księgozbiory będące w posiadaniu nowotarzań oddane zostały za pokwitowaniem do zbiornicy makulatury w Nowym Targu przy ulicy Długiej. Bronisław Michalik, nauczyciel szkoły powszechnej w Nowym Targu był jedną z wielu osób, które zlekceważyło to zarządzenie. Przez cały okres okupacji ukrywał on księgozbiór liczący 258 książek narażając się przez to na więzienie i represje ze strony okupanta. W celu paraliżowania i uniemożliwienia rozwoju szkolnictwa w Nowym Targu Pafnucy Czupryn wraz z Stanisławem Gąsiorkiem wydawali kilka nakazów dotyczących zwolnień, przesiedleń lub umieszczeń w więzieniach i obozach koncentracyjnych nauczycieli zaangażowanych w tajne nauczanie. I tak w maju i czerwcu 1940 r. zostali przesiedleni z Nowego Targu:

Czesław Kozioł do Starego Bystrego, a stamtąd rok później do Dzianisza, Erazm Kosowicz do Cichego i Józef Pawelczak w 1941 r. do Waksmundu.

Władysława Koszyka i Ludwika Kaszyckiego umieszczono w obozie koncentracyjnym w maju 1940 r., Andrzeja Świątka w lutym 1941 r., a Leona Koczura w listopadzie 1942 r.

19 marca 1941 r. osadzono w Palace: Piusa Jabłońskiego, Jana Krzystyniaka, Józefa Pawelczaka i Wiktora Gutowskiego. 4 kwietnia 1941 r. zwolniono ich odbierając jednocześnie prawo nauczania Wiktorowi Gutowskiemu i Józefowi Pawelczakowi.

Inną formą represji i prześladowań było zarządzenie z przełomu 1940/41 r. zobowiązujące nauczycieli do składania przyrzeczenia wierności władzy administracyjnej. Tekst zarządzenia brzmiał następująco:

„ Zobowiązuje się moje obowiązki służbowe w posłuszeństwie wobec niemieckiej administracji wiernie i sumiennie wypełniać. Złożoną wobec byłego państwa polskiego lub jej organów lub wobec którejkolwiek politycznej organizacji przysięgą wierności albo przysięgą służbową lub odpowiednim zobowiązaniem służbowym nie uważam się związanym”.

Okupant także dokładał wszelkich starań, by przekształcić szkołę powszechną w Nowym Targu w góralską szkołę narodową jednak bez powodzenia.

Organizacja jawnego nauczania.

W myśl rozporządzenia z 31 października 1939 r. okupant zezwalał jedynie na prowadzenie szkół powszechnych podstawowych, szkół zawodowych i kursów różnych stopni z wyłączeniem wyższego. Program tych szkół okrojono całkowicie o przedmioty ogólnokształcące tak, że szkoła powszechna stała się szkołą kształcąca w zakresie tylko elementarnym, a szkoła zawodowa kształciła w zakresie wyłącznie mechanicznych sprawności. Polskie przedwojenne podręczniki szkolne zastąpiono miesięcznikami pt. „Zawód i Życie”. „Mały Ster” dla klas I-IV oraz „Ster” dla klas V-VII. Miały one według zarządzenia władz szkolnych z roku 1940 *„pełnić funkcję nie tylko pisma szkolnego dla dzieci od lat 9 do 14, ale także i czytanek*

zastępujących brak odpowiednich podręczników do nauki języka polskiego dla klas III, IV, V, VI, VII szkoły powszechnej”.

Na treść pisma pt. „Ster” składały się opowiadania, wiersze, informacje o kulturze niemieckiej oraz sławnych Niemcach. W umiejętny sposób miały one kształtować postawę posłuszeństwa i uległości wobec „narodu panów”. „Ster” był lekturą obowiązkową, według W Nowym Targu w okresie okupacji funkcjonowały następujące szkoły:

1. Publiczna Szkoła Powszechna na Kowańcu rozpoczęła rok szkolny 16 października 1939 r. Po przesiedleniu Erazma Kosowicza do Cichego kierownikiem szkoły został Dymitr Czekajło, po objęciu przez niego stanowiska wizytatora szkolnego funkcje kierownika aż do wyzwolenia pełnił Sylwester Leczykiewicz. Z programu nauczania władze okupacyjne nakazały usunąć historię Polski, literaturę i geografę, zakazano uczenia pieśni patriotycznych, używania polskich map i podręczników. Skonfiskowano wszystkie polskie książki oraz obrazy geograficzne i historyczne. Naukę przerywano z różnych powodów. Często uczniowie i nauczyciele musieli wykonywać w trakcie lekcji różne prace fizyczne lub biurowe.

Tabela nr 1. Zestawienie dotyczące liczby nauczycieli, uczniów i absolwentów Publicznej Szkoły Powszechnej w czasie okupacji:

Rok szkolny	Ilość godzin w tygodniu	Ilość Nauczycieli	Ilość uczniów	Ilość absolwentów
1938/1939	84	3	203	7
IX-XII 1939	84	3	210	-
I-VI 1940	84	3	210	-
1940/41	84	3	155	6
1941/42	84	3	179	3
1942/43	84	3	203	5
1943/44	84	3	227	10
1944/45	84	3	254	1

2. **Publiczna Szkoła Doksztalająca Zawodowa**, w której językiem nauczania był niemiecki. Duży nacisk położono także na zajęcia dotyczące rysunku, rachunków i materiałoznawstwa. Uczniowie niejednokrotnie byli zmuszani do kopania rowów i sypania szanćów w czasie trwania roku szkolnego. Szkoła korzystała z lokali, urządzeń i pomocy naukowych Szkoły Powszechnej. W czasie wycofywania się okupanta budynki szkolne zostały całkowicie zniszczone.

Tabela nr 2. Zestawienie dotyczące liczby nauczycieli, uczniów i absolwentów Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowo w czasie okupacji:

Rok szkolny	Ilość godzin w tygodniu	Ilość Nauczycieli	Ilość uczniów	Ilość absolwentów
1938/1939	12	6	120	23
IX-XII 1939	12	6	115	25
I-VI 1940	12	10	130	38
1940/41	12	12	150	42
1941/42	12	14	220	47
1942/43	12	14	250	45
1943/44	12	14	242	36
1944/45	18	13	175	38

3. **Publiczna Szkoła Handlowa** działająca od 1 września 1940 r. do 30 czerwca 1943 r. mieściła się początkowo w budynku sądowym, później została przeniesiona na ul. Kościuszki. Z programu nauczania wyeliminowano język polski, historię i geografę. Od 1940 do 1942 r. szkoła prowadziła kursy uzupełniające II i III stopnia. W ciągu całej okupacji, aż do chwili wyzwolenia szkoła na rozkaz władz zmieniała lokal 17 razy. Tylko dzięki poświęceniu Dyrektora Piotra Raby nie została zlikwidowana.

Tabela nr 3. Zestawienie dotyczące liczby nauczycieli, uczniów i absolwentów Publicznej Szkoły Handlowej w czasie okupacji:

Rok szkolny	Ilość godzin w tygodniu	Ilość Nauczycieli	Ilość uczniów	Ilość absolwentów
1940/41	280	19	220	84
1941/42	284	16	210	90
1942/43	279	19	200	60

4. Publiczna Szkoła Zawodowo Krawiecka działająca od 1 września 1940 r. do wyzwolenia w Szkole Nr 1 na II piętrze. Wbrew zarządzeniu okupanta była ona prowadzona jako 3 letnia a nie 2 letnia. Znacznie zwiększono ilość godzin o tematyce zawodowej. Zamiast języka polskiego wprowadzono korespondencję. Sześciokrotnie przenoszono siedzibę szkoły od sal w budynku Szkoły Powszechnej i Gimnazjum Ogólnokształcącego po ciasne mieszkania prywatne. Dyrekcja szkoły była zmuszona zatrudnić uczennice przy naprawie bielizny dla niemieckiej armii po to by ratować je przed wywozem na roboty do Niemiec. Wszystkie pomoce naukowe łącznie z biblioteką zostały zniszczone przez okupanta.

Tabela nr 4. Zestawienie dotyczące liczby nauczycieli, uczniów i absolwentów Publicznej Szkoły Zawodowo Krawieckiej w czasie okupacji:

Rok szkolny	Ilość godzin w tygodniu	Ilość Nauczycieli	Ilość uczniów	Ilość absolwentów
1940/41	126	10	120	12
1941/42	168	12	150	11
1942/43	168	12	250	18
1943/44	168	13	300	10
1944/45	168	13	250	6

5. Dwuzimowa Szkoła Rolnicza oparta na podbudowie szkoły powszechnej i przynajmniej dwuletniej praktyce w gospodarstwie rolnym, nauka w niej trwała przez dwa półrocza zimowe. Na treść programów nauczania składały się następujące

przedmioty: religia, nauka rolnictwa lub nauka gospodarstwa domowego dla dziewcząt, nauka korespondencji i rachunków. Cały program nauki był niezwykle ubogi a ogólna liczba lekcji wynosiła 240 godzin w roku.

Rok szkolny zaczął się 1 września 1943 r. Na kurs I zapisało się 24 uczniów, a na kurs II 20 uczniów. Ze stanowiska dyrektora szkoły został zwolniony Andrzej Górz, a na jego miejsce z dniem 1 X 1943 r. został mianowany Ludwik Kohutek. Niestety budynek szkoły zajęło wojsko a nauka odbywała się w domu wynajętym przy ulicy Kowaniec 109 i w Szkole Powszechnej na Kowańcu. Dla młodzieży zamiejscowej szkoła zorganizowała Internat, którego kierownikiem został Sylwester Leczykiewicz. Od 31 listopada 1944 r. w Internacie mieszkało 24 uczniów. W ciągu listopada Kierownik Internatu i zarazem wychowawca młodzieży opracował wraz z uczniami regulamin, dzienny rozkład zajęć oraz Statut Samorządu Uczniowskiego. Do świetlicy uczniowskiej zaprenumerowano czasopisma: *Rolnik*, *Siew*, *Ilustrowany Kurier Polski*, *Goniec Krakowski*. Postarano się też o warcaby, szachy i inne gry. W pierwszych dniach listopada 1943 r. otwarto bibliotekę rolniczą, która liczyła 140 tomów. 6 grudnia 1943 r. zorganizowano nawet Mikołaja. Wieczór wypełniony był gawędą, dowcipami i śpiewem. 7 i 8 grudnia 1943 r. w szkole odbył się kurs spółdzielczości. Zaproszeni prelegenci z Krakowa zapoznali uczniów z ideą i organizacją spółdzielczości. W ramach zajęć świetlicowych uczniowie zorganizowali turniej szachowy o mistrzostwo szkoły, z 10 osób, które przystąpiły do niego wygrał Franciszek Figus. Podczas zajęć świetlicowych uczniowie wygłaszali referaty na tematy rolniczo-społeczne (w zimie 32 referaty). 21 lutego 1944 r. zorganizowano także ostatki, w których wzięło udział również Grono Nauczycielskie. 14 kwietnia 1944 r. 16 uczniów zdało egzamin końcowy. Przy Szkole Rolniczej w roku szkolnym 1943/44 działał tajny uniwersytet ludowy, utworzony przez Sylwestra Leczykiewicza.

6. **Techniczna Szkoła Melioracyjna** funkcjonowała w latach 1940 – 43 jako Filia Krakowskiej Szkoły Przemysłowej. Jako jedyna zachowała trzyletni okres

nauczania, niestety z jej dokumentacji pozostały tylko protokoły egzaminów końcowych, z których wynika, że w roku szkolnym 1943/44 przystąpiło do egzaminu końcowego 39 uczniów. Egzamin zdało 37 uczniów. Prócz przedmiotów fachowych dawała pełny zakres programu licealnego w przedmiotach matematyczno – fizycznych lub go znacznie przekraczała (np. geometria wykreślna). Zniesiono takie przedmioty, jak: statystyka i wytrzymałość materiałów, żelbeton, roboty ziemne, fundamentowanie, kosztorysowanie i organizacje robót, rysunek odręczny, maszynoznawstwo. Z przedmiotów ogólnokształcących zniesiono: zagadnienia gospodarcze i społeczno-państwowe, higienę, język polski, przysposobienie wojskowe, ćwiczenia cielesne. Na miejsce języka polskiego wprowadzono korespondencję polską.

Plan godzin nauczania w Szkole Melioracyjnej:

Lp.	Przedmioty	I kl.	II kl.	III kl.	Razem
A. Zawodowe:					
1	Regulacja rzek				
2	Zabudowanie potoków górskich	-	3	6	9
3	Melioracje rolne	-	2	6	8
4	Budownictwo (wiejskie)	2	4	3	9
5	Drogi gruntowe	3	3	-	6
6	Miernictwo	2	2	-	4
7	Wodociągi i kanalizacja	3	3	3	9
8	Geologia z gleboznawstwem	-	3	4	7
9	Gleboznawstwo stosowane	2	-	-	2
10	Fizjologia roślin	-	-	6	6
11	Uprawa roli	7	3	-	10
12	Uprawa łąk i pastwisk	2	5	-	7
13	Klimatologia	2	4	6	12
14	Rybactwo	2	-	-	2
15	Kultura torfów	2	2	3	7
		-	3	-	3
B. Pomocnicze ściśle związane z zawodem:					
16	Fizyka	2	-	-	2
17	Chemia	2	-	-	2
18	Matematyka	2	-	-	2
19	Geometria wykreślna	3	-	-	3

7. Kursy przygotowawcze do szkół zawodowych powołano w Nowym Targu w roku szkolnym 1940/41. Kurs I – obejmował program III kl. gimnazjum, a kurs II obejmował program IV kl. gimnazjum bez historii i innych przedmiotów humanistycznych. Zakres programowy znacznie poszerzony i pogłębiony przez uczących dawał podstawy do uzupełnienia brakujących przedmiotów i zdania małej matury – już w nauczaniu tajnym. Siedzibą kursów było początkowo gimnazjum, później szkoła powszechna przy Pl. Słowackiego i wreszcie siedziba Sądu. Kierownikiem kursów był Piotr Rafa. Nauczycielami byli: Pius Jabłoński (j. polski), Daria Kopystiańska (fizyka), Władysław Waksmundzki (chemia), Kisiel (geografia gospodarcza), Stanisław Zawiła (biologia), Koczur (matematyka), Józef Mroszczak (rysunek odręczny), Kudelski (etyka), Kanik (j. niemiecki). W krótszych okresach uczyli też: Świątek (biologia), Dobrzańska (biologia), Gutowski (rysunek). Szczególną rolę odegrał tu Stanisław Zawiła. Prowadząc prócz biologii nieprogramowe rozmowy bardzo silnie oddziaływał na młodzież. Przeprowadził w ramach zajęć teoretyczny i praktyczny kurs jazdy na nartach – potem w zimie organizował i prowadził całodzienne wycieczki narciarskie w Gorce z udziałem 30 - 40 osób. Na II kursie na przełomie 1940/41 było 28 uczniów.

8. Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. Naukę rozpoczęto we wrześniu 1939 r. według programu przedwojennego i prowadzono do 11 XI 1939 r. Wtedy też dyrektor Ludwik Czech otrzymał polecenie zaprzestania zajęć szkolnych aż do odwołania. Budynek zajęło wojsko niemieckie. Jeden rok część budynku zajmowała szkoła dla Volksdeutschów. Zupełnie zostały zniszczone pracownia robót ręcznych wraz z warsztatami i narzędziami, pracownia fizyczna oraz gabinet, pracownia biologiczna, gabinet archeologiczny i gabinet przyrządów sportowych. Z około 600 obrazów i tablic naukowych pozostało zaledwie około 50. Księgozbiór ocalał w 60%.

**Wykaz nauczycieli, którzy byli na liście pracowników szkół nowotarskich
w latach 15 VI 1939 r. – 15 VI 1946 r.:**

1. Aksamit Helena – nauczycielka PSzZK
2. Baran Kazimierz – nauczyciel PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo przebywał w więzieniu od 11.11.1939 r. do 28.11.1939 r.
3. Bobrzańska Stanisława – nauczycielka PSzH
4. Borzęcka Zofia – nauczycielka PGiL
5. Bryniczka Józef – nauczyciel wychowania fizycznego w PGiL w Nowym Targu, zginął w walce z Niemcami pod Bochnią;
6. Bryniaczka Stanisława – nauczycielka PGiL, PSzH i PSzZK
7. Bukowski – nauczyciel TSzM; melioracja rolna
8. Centerowa Helena – nauczycielka PSzZK
9. Chomola Maria - nauczycielka PSzP
10. Czech Bronisław - nauczyciel SzDZ
11. Czekalo Dymitr - nauczyciel PSzP
12. Czarniak Franciszka - nauczycielka PSzP
13. Czubernat Franciszek – w 1943 r. osadzony w zakopiańskim Palace i Montelupich w Krakowie, zginął prawdopodobnie w 1943 r.; nauczyciel SzDZ
14. Czubernat Jerzy – nauczyciel PGiL, zginął w obozie koncentracyjnym we Flossenburgu,
15. Czubernat Kazimiera – nauczycielka PSzZK
16. Dobrzańska Franciszka - nauczycielka PSzP
17. Dobrzańska Bogusława - nauczycielka biologii PGiL
18. Dudzińska Zofia - nauczycielka PSzZK
19. Dworska Anna - nauczycielka PSzZK
20. Dworski Julian – nauczyciel PGiL
21. Futro Kazimierz - nauczyciel SzDZ
22. Geblowa Maria - nauczycielka PSzP
23. Gerłowska Anna - nauczycielka PSzZK
24. Gołuchowska Bronisława - nauczycielka PSzZK
25. Górz Andrzej – nauczyciel DSzR; hodowla zwierząt
26. Grzegorzewska Halina - nauczycielka PGiL
27. Hubner Jadwiga - nauczycielka matematyki DSzR
28. Hyrlicki Włodzimierz - nauczyciel PSzP
29. Iskra Emilia - nauczycielka PSzP
30. Jabłońska Zofia - nauczycielka PSzZK
31. Jachymiak Stanisław - nauczyciel języka polskiego SzDZ, PSzH, PSzZK, TSzM
32. Jachymiak Wanda – nauczycielka PSzH
33. Jamis Józef - nauczyciel PSzP
34. Jarosz Albin - nauczyciel DSzR; uprawa roślin
35. Jazowski Andrzej - nauczyciel PGiL
36. Jędrzejowski Zdzisław - nauczyciel PSzZK
37. Kamiński Adolf - nauczyciel PGiL
38. Kanik Władysław - nauczyciel języka niemieckiego PSzZK i TSzM
39. Kasprzykowska Józefa - nauczycielka PGiL
40. Kaszycki Ludwik - nauczyciel PGiL, zginął w 1940 r. w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu
41. Kisiel Józef - nauczyciel geografii gospodarczej SzDZ, PSzH, PGiL
42. Klimecka Krystyna - nauczycielka języka polskiego (korespondencja) DSzR
43. Koczarowa Helena - nauczycielka PSzZK
44. Koczur Leon - nauczyciel PGiL, dwukrotnie aresztowany: 11 XI 1939 r. do 25 I 1940 r. oraz 14 II 1940 r. zginął w obozie koncentracyjnym we Flossenburgu

45. Kogutowa Maria - nauczycielka PSzZK
46. Kohutek Ludwik - nauczyciel DSzR; hodowla zwierząt
47. Kołomyjec Eugeniusz - nauczyciel PSzZK
48. Kołodzka Jadwiga - nauczycielka PGiL
49. Kolarczyk Stefan - - nauczyciel PGiL
50. Konieczny Józef - nauczyciel DSzR; inst.. rolnictwa
51. Kowalska Wanda - nauczycielka PSzP
52. Kozaczka Jan - nauczyciel SzDZ
53. Kozioł Waleria Małgorzata (1905-1949) – nauczycielka PSzZK, działaczka ZHP, ZNP, była członkiem tajnej Komisji Egzaminacyjnej w zakresie szkoły powszechnej i łączniczką PKOiK.
54. Krupiński Tadeusz –PSzH
55. Krzystyniak Helena - nauczycielka PSzZK
56. Krzyszkowski – nauczyciel TSzM; regulacja rzek
57. Kudelski Stanisław ks. - nauczyciel PSzH
58. Kulbacki Lucjan - nauczyciel PGiL
59. Kurasiowa Maria - nauczycielka PGiL
60. Kurdziel Tadeusz - nauczyciel SzDZ
61. Lencewicz Anna - nauczycielka zawodu PSzZK
62. Lubertowicz Władysław - nauczyciel SzDZ
63. Matejko Piotr - nauczyciel SzDZ
64. Mokrzyński Jerzy – nauczyciel TSzM; budownictwo wiejskie
65. Motowska Monika - nauczycielka PSzP
66. Motowski Alojzy – nauczyciel PGiL
67. Mroszczak Józef - nauczyciel PSzH
68. Mulica Jadwiga - nauczycielka PSzP
69. Niedźwiecki - nauczyciel TSzM; statyka budowli
70. Parnaś Antonina - nauczycielka PSzP
71. Pawlacz Antoni - nauczyciel SzDZ
72. Pawlacz Augustyn - nauczyciel PSzH
73. Pawski Paweł - nauczyciel PSzZK
74. Pierwoła Franciszek - nauczyciel PGiL
75. Pilchowska Zofia - nauczycielka PSzZK
76. Pilchowski Włodzimierz – nauczyciel SzDZ, PGiL
77. Pruska Kazimiera - nauczycielka PSzZK
78. Przesławski Eugeniusz - nauczyciel matematyki PGiL, PSzZK, TSzM
79. Ptaś Stanisława - nauczyciel PSzZK
80. Rajska Maria - nauczycielka PSzP
81. Rafa–Czech Helena - nauczycielka PGiL, PSzZK, PGiL
82. Rafa Piotr - nauczyciel SzDZ, PSzH
83. Rataj Wojciech - nauczyciel PSzZK
84. Razmus Tadeusz - nauczyciel PSzP
85. Rochowicz Stanisław - nauczyciel PGiL
86. Romer Maria - nauczycielka PSzZK
87. Sitarski Władysław – nauczyciel TSzM; budowla dróg
88. Słowakiewicz Irena - nauczycielka PSzP
89. Soczek Stanisław - nauczyciel SzDZ
90. Sołtysik Maria - nauczycielka PGiL
91. Stajdor Antoni - nauczyciel SzDZ
92. Strycharska Helena - sekretarka PSzZK
93. Szado Karolina - nauczycielka SzDZ

94. Szaflarski Józef - nauczyciel PGiL
95. Szopińska Emilia - nauczycielka PSZK
96. Szoska Maria - nauczycielka PGiL
97. Szybowski Jan ks. – nauczyciel religii DSzR
98. Świątek Andrzej – został uwięziony 11 XI 1939 r. do 20 XI 1939 r. przebywał w więzieniu w Nowym Targu, od 10 II 1941 r. w „Palace” w Zakopanym, stamtąd został przewieziony do obozu w Oświęcimiu, a następnie do Dachau, gdzie zmarł 26 II 1942 r.
99. Świetlińska Olga - nauczycielka PSZK
100. Twardowska Aniela - nauczycielka języka niemieckiego DSzR
101. Węgrzyn Janina - nauczycielka PSzH
102. Wiatr Krystyna - nauczycielka PSzP
103. Wilkówna Anna – nauczycielka PGiL
104. Witecki – nauczyciel TSzM; miernictwo
105. Wójcik Tadeusz - nauczyciel PSzH, SzDZ
106. Wrońska Rozalia - nauczycielka PSZK
107. Wyrzykowski Henryk - nauczyciel DSzR; kierownik Internatu
108. Zbrońcowa Helena - nauczycielka PGiL
109. Żmuda Maria - nauczycielka SzDZ

Objaśnienie skrótów:

PSzH – Publiczna Szkoła Handlowa
 SzDZ – Szkoła Doksztalająca Zawodowo
 PSzP – Publiczna Szkoła Powszechna
 PGiL – Państwowe Gimnazjum i Liceum
 PSzK – Publiczna Szkoła Zawodowo Krawiecka
 TSzM – Techniczna Szkoła Melioracyjna
 DSzR – Dwuzimowa Szkoła Rolnicza

Kierownicze ośrodki tajnego nauczania.

Odpowiedzią polskiego społeczeństwa na hitlerowską politykę szkolną w Generalnej Guberni był rozwój i doskonalenie form podziemnego nurtu oświatowego. Najwcześniej ramy organizacyjne tajnego nauczania stworzyła największa organizacja nauczycielska w Polsce – Związek Nauczycielstwa Polskiego, który w październiku 1939 r. przybrał konspiracyjną nazwę: Tajna Organizacja Nauczycielska. Początkowo tajne nauczanie organizowali nauczyciele dla pojedynczo zgłaszających się osób. Z czasem ta samorządna inicjatywa nauczycieli i działaczy oświatowych została ujęta w ramy organizacyjne. Już pod koniec 1939 r. z ramienia władz krakowskich, pełnomocnikiem tajnej oświaty na powiat nowotarski został Pius Jabłoński, a łączniczką Maria Chrzanowska – wizytator z Kuratorium Oświaty w Krakowie. Można przyjąć, iż od tego momentu rozpoczął się okres tworzenia tajnej zorganizowanej oświaty w zakresie szkoły średniej

i powszechnej na Podhalu. W skład zespołu tajnego nauczania na poziomie szkoły średniej weszli: Daria Kopystiańska, Jan Krzystyniak, Waleria Koziół i ks. Leon Krejca. W 1940 r. zorganizowano także komórkę tajnego nauczania w zakresie szkolnictwa podstawowego, w skład której weszli: Czesław Koziół, Michał Kalmut, Erazm Kosowicz, Mieczysław Roszek, Janina Tatarowa i Marian Janasz.

W tym samym roku powołano też Państwową Komisję Egzaminacyjną, w skład której w latach 1940-42 wchodził: Pius Jabłoński, Daria Kopystiańska, Jan Krzystyniak, Waleria Koziół, ks. Leon Krejca oraz kilku nauczycieli z Zakopanego. Od 1942 r. w Komisji pracowała również Zofia Krygowska, od 1943 r. Maria Dobrzańska a pod koniec okupacji Janina Nehringowa, Maria Markocka oraz Jan i Janina Balewscy.

Od 1941 r. rolę koordynatora rozwoju tajnego szkolnictwa przyjął Departament Oświaty i Kultury Delegatury Rządu na Kraj i jego agendy terenowe. Objęły one wszystkie sprawy związane z nauką, oświatą i kulturą i tworzyły sieć organizacyjną tajnego nauczania w kraju w ścisłym porozumieniu z organizacjami nauczycielskimi.

Już jesienią 1940 r. powołano w Krakowie zespół organizacyjny do spraw oświaty i kultury pod nazwą Okręgowe Biuro Szkolne. Od wiosny 1941r. prowadziło onopację powoływania i uaktywniania Powiatowych Komisji Oświaty i Kultury.

W 1942 r. Okręgowe Biuro Szkolne powołało taką Komisję w Nowym Targu. Przewodniczącym jej został Czesław Koziół, który odpowiedzialny był za szkolnictwo powszechne a członkami zostali: Zofia Krygowska odpowiedzialna za licea i gimnazja oraz Sylwester Leczykiewicz odpowiedzialny za oświatę i kulturę dorosłych. W 1943 r. w skład Komisji wszedł również Józef Chudy, a w 1944 r. Albin Jarosz. Głównym zadaniem PKOiK było przede wszystkim:

- podniesienie wartości pracy dydaktycznej i wychowawczej jawnych szkół polskich
- organizowanie tajnych szkół powszechnych realizujących cały program nauczania
- organizowanie zespołów tajnego nauczania w zakresie programu klasy V, VI, VII szkoły powszechnej

- organizowanie zespołów tajnego nauczania w zakresie programu poszczególnych klas gimnazjum i liceum
- organizowanie różnych form pracy oświatowej z dorosłymi
- sprawowanie opieki oświatowo – wychowawczej nad jawnymi szkołami zawodowymi, a zwłaszcza rolniczymi

Z uwagi na konspiracyjny charakter tajnego nauczania poszczególne komórki organizowały się w tzw. trójki, za pośrednictwem, których między sobą się kontaktowały. Zarówno konsultacje jak i kontrola i sprawozdania z działalności związanych z tajnym nauczaniem odbywały się w ramach rozmów indywidualnych lub spotkań koleżeńskich.

Tajne władze oświatowe wkładały dużo wysiłku w ujednoczenie spontanicznej akcji nauczycielstwa, zwłaszcza w podstawowych ogniwach terenowych. W roku 1942 wydano dwa podstawowe dokumenty, a mianowicie:

Instrukcję organizacyjną w sprawie pracy oświatowo-wychowawczej w okręgach powiatowych i miastach wydzielonych oraz Wytyczne organizacji i działalności organów oświaty i kultury w okręgu.

W drugim dokumencie zwracano szczególną uwagę na powołanie gminnych komisji oświaty i kultury, które zajmowały się całokształtem życia kulturalnego gminy oraz szkolnictwem dla dzieci i młodzieży. W Nowym Targu powstała Gmina Komisja Oświaty i Kultury, której przewodniczącym został Franciszek Zięba. Starał się on, by nauczanie w szkołach jawnych odbywało się możliwie bez przerw, by tworzyć coraz to nowe punkty tajnej oświaty, by nauka była prowadzona na jak najwyższym poziomie, by organizowane były zespoły w zakresie poszczególnych klas szkoły średniej i wyższych klas szkoły podstawowej.

Organizacja tajnego nauczania.

Początkowo tajne nauczanie miało charakter samorzutny, żywiołowy, indywidualny i było wynikiem inicjatywy poszczególnych nauczycieli, rodziców oraz młodzieży.

Rozpoczęcie tego rodzaju działalności konspiracyjnej związane było z terminem ukazywania się nakazów władz okupacyjnych ograniczających zakres pracy

oświatowej z dziećmi i młodzieżą lub też z datą zamknięcia szkoły. W nauczaniu tajnym stosowano na ogół trzy formy pracy: organizowane i kierowane samouctwo, lekcje indywidualne oraz komplety. W Generalnej Guberni wyłoniły się, obok specyficznych zadań wychowawczych, dwa główne cele dydaktyczne tajnego nauczania na poziomie szkoły powszechnej: pierwszy – uzupełnienie zakazanych przez okupanta przedmiotów nauczania lub okrojonych części programu danego przedmiotu, drugi – osiąganie wbrew intencji okupanta możliwie najwyższego poziomu nauczania z przedmiotów dozwolonych. Doksztalcanie dzieci i młodzieży w zakresie ograniczonego przez Niemców programu szkolnego było prowadzone tajnie, ale najczęściej w istniejących legalnie szkołach powszechnych, w czasie lekcji oficjalnych lub po ich zakończeniu i dotyczyło głównie uczniów klas wyższych. Rzadziej organizowano odrębne tajne komplety na poziomie klas V – VII lub douczano indywidualnie poza szkołą. Równolegle z tajnym nauczaniem w zakresie szkoły powszechnej, organizowano i rozwijano działalność konspiracyjną na poziomie szkoły średniej. Start nauczania na tym poziomie był znacznie trudniejszy niż z dziećmi ze szkół powszechnych, a to głównie z powodu braku podobnego parawanu, jakim były legalnie działające szkoły powszechne w Generalnej Guberni. Natomiast czynnikiem sprzyjającym kontynuowaniu nauki w formie zakonspirowanej była praca w pierwszym miesiącu okupacji w szkole średniej. Początkowo tajne nauczanie organizowano dla pojedynczo zgłaszających się osób. Była to przede wszystkim młodzież, która przed wybuchem wojny ukończyła szkołę powszechną lub poszczególne klasy szkoły średniej. Później akcję tajnego nauczania poszerzono, obejmując nią młodzież klas V-VII szkoły powszechnej. Większość nauczycieli pracowała z małymi grupami (2-6 osób), co zapewniało dyskrecję, ułatwiało zmianę miejsca nauki, a przede wszystkim przynosiło dobre wyniki dydaktyczne i wychowawcze. Realizowano przedwojenny program nauczania w wymiarze godzin, które stanowiłyby minimum połowę normalnego czasu pracy szkół średnich w okresie przedwojennym. W praktyce jednak z reguły nie uwzględniono w planie nauczania zajęć praktycznych,

wychowania fizycznego, przysposobienia wojskowego, śpiewu itp., a więc przedmiotów, których nauczanie w warunkach konspiracyjnych było szczególnie utrudnione i niebezpieczne. Ustalenia odnośnie tygodniowego wymiaru godzin nauczania traktowano jako orientacyjną wskazówkę, natomiast plan bezpośredniego kontaktu z grupą ustalał nauczyciel – stosownie do możliwości własnych i uczniów. Z licznych przekazów wynika, że na terenie Nowego Targu zajęcia lekcyjne odbywały się dość często i systematycznie. Istotnym elementem pracy dydaktycznej była stosowana w miarę możliwości systematyczna kontrola pracy uczniów i to zarówno materiału przerabianego na zajęciach, jak i prac domowych. Istotną formą kontroli były egzaminy, których ukoronowanie stanowiły tajne matury.

Jednym z najtrudniejszych problemów w organizacji tajnego nauczania była sprawa pozyskania odpowiednich pomieszczeń do pracy dydaktycznej. W praktyce wybierano najczęściej mieszkania prywatne nauczycieli, uczniów a także innych osób, zabezpieczając je odpowiednio w trakcie prowadzenia lekcji. I tak np. Pani Dyrektor Publicznej Szkoły Krawieckiej Emilia Szopińska wynajęła w prywatnym domu Janiny Nehringowej I piętro, rzekomo na szkolną pracownię krawiecką. W rzeczywistości młodzież uczęszczała tam na zajęcia z zakresu tajnego nauczania. Trudność sprawiał kolportaż podręczników szkolnych, dlatego też w zespołach gimnazjalnych i licealnych wykorzystywano je w sposób planowy. Uczniowie otrzymywali podręczniki w danym dniu na ściśle określony czas, po upływie, którego musieli przekazać je kolegom. Nauczyciele opracowywali też skrypty z poszczególnych przedmiotów nauczania, z których uczniowie przygotowywali się do egzaminów. Za korzystanie z tajnych lekcji w zespołach lub udzielanych indywidualnie młodzież uiszczała minimalne opłaty. Nie zdarzyło się tak, aby uczeń był pozbawiony możliwości uczenia się ze względu na stan majątkowy. Szczegółowe dane o liczbie uczniów objętych tajnym nauczaniem są trudne do ustalenia. Parokrotne próby ustalenia tego faktu – m. in. ankieta Mariana Falskiego z roku 1946 – dały jedynie częściowe wyniki. Trudności uzyskania dokładnych danych są następujące:

- ✓ dokumentów utrwalonych na piśmie było niewiele ze względu na warunki konspiracji, a część materiałów zaginęła w pożodze wojennej
- ✓ wielu nauczycieli i uczniów tajnego nauczania zginęło w walce lub zostało wymordowanych przez okupanta

Orientację o zasięgu tajnego nauczania daje opracowanie pt. *Tajna i jawna działalność oświatowa w latach okupacji hitlerowskiej w liczbach 1939/1945*.

Z tabeli dotyczącej powiatu nowotarskiego wynika, że najszerszy zakres tajne nauczanie osiągnęło:

- ✓ w roku szkolnym 1943/44 (na poziomie szkoły powszechnej), brało w nim wówczas udział 44 nauczycieli i 300 uczniów
- ✓ w roku szkolnym 1944/45 (na poziomie szkoły zawodowej), brało w nim wówczas udział 10 nauczycieli i 95 uczniów
- ✓ w roku szkolnym 1944/45 (na poziomie szkoły średniej), brało w nim wówczas udział 114 nauczycieli i 437 uczniów W 1944 r. wg programu gimnazjum i liceum uczyło się w Nowym Targu 40 uczniów

Wykaz nauczycieli biorących udział w tajnym nauczaniu:

1. **Angielski Władysław** – nauczyciel filologii klasycznej w PGiL a potem w PSzH w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo, przebywał w więzieniu w Nowym Targu od 11.11.1939 r. do 28.11.1939 r.
2. **Bachleda Maria** – nauczycielka PSzZK w Nowym Targu, przebywała w więzieniu w Zakopanem przez 4 miesiące;
3. **Czech Ludwik** – dyrektor PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo przebywał w więzieniu od 11.11.1939 r. do 20.11.1939 r. Zmarł podczas wojny.
4. **Grzybek Józef** - nauczyciel historii w PGiL w Nowym Targu, uczył w tajnym nauczaniu zorganizowanym w Nowym Targu od 01.03.1940 r. do 31.08.1942 r. na poziomie szkolnictwa podstawowego i średniego
5. **Gutowski Wiktor** – nauczyciel PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo przebywał w więzieniu od 11.11.1939 r. do 20.11.1939 r., powtórnie aresztowany przebywał w więzieniu w Zakopanem od 20.03.1941 r. do 04.04.1941 r.
6. **Jabłoński Pius** - nauczyciel PGiL w Nowym Targu; w latach 1939-1941 mąż zaufania Delegatury KOP, później do lata 1942 r. przewodniczący i referent ds. szkolnictwa średniego

PKOiK, dwukrotnie więziony przez gestapo, do końca okupacji ukrywał się w Dolinie Będkowskiej k/Zabierzowa. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

7. **Kaszycki Ludwik** – nauczyciel matematyki w PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo w maju 1940 r. przebywał w więzieniu w Zakopanem, zmarł w obozie w Oświęcimiu.

8. **Koczur Leon** - nauczyciel matematyki w PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo przebywał w więzieniu od 11.11.1939 r. do 25.01.1940 r. Powtórnie aresztowany 14.02.1942 r. został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Slosserburgu i tam zmarł w 1943 r.

9. **Kopystiańska Daria** - brała udział w pracach Ośrodka Tajnego Nauczania w Nowym Targu, jako: nauczycielka matematyki, fizyki i chemii w zakresie gimnazjum i liceum ogólnokształcącym w okresie od 15 III 1941 r. w ilości przeciętnie 18 godzin lekcyjnych tygodniowo, członek Powiatowej Komisji Egzaminacyjnej dla eksternów w okresie 1 V 1940 – 28 I 1945 r., organizatorka tajnego nauczania w okresie 1 III 1940 – 28 I 1945 r.

10. **Kosowicz Erazm** - kierownik PSzP w Nowym Targu – Kowańcu. Prowadził zespół czytelniczo – recytatorski dla młodzieży pozaszkolnej. Prowadził tajne nauczanie zorganizowane od 1 II 1943 r. do 18 I 1945 r. Podczas okupacji wysiedlony do Cichego.

11. **Kozioł Czesław** – podinspektor oświaty dorosłych w Nowym Targu, działacz SL, ZNP i TSL; nauczyciel PSzP w Nowym Targu, Starem Bystrem i Dzianiszu, od 1940 r. członek, a od 1942 r. przewodniczący PKOiK.

12. **Kozioł Waleria** - nauczyciel PSzP w Nowym Targu, uczyła w tajnym nauczaniu zorganizowanym w okresie od 1 V do 1 IX 1941 r., w latach 1941 – 1942 członek Komisji Egzaminacyjnej w zakresie szkoły powszechnej, następnie do końca okupacji łączniczka pomiędzy ośrodkami gminnymi a ośrodkiem powiatowym w Nowym Targu. Działaczka ZNP i ZHP.

13. **Krejczka Leon** - pracował w tajnym nauczaniu zorganizowanym w latach 1940 – 1945 na terenie Nowego Targu.

14. **Krzystyniak Jan** - nauczyciel PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo przebywał w więzieniu od 11.11.1939 r. do 22.01.1940 r., powtórnie aresztowany 21.03.1941 r. przebywał w więzieniu w Zakopanem do 04.04.1940 r. Prowadził tajne nauczanie na poziomie średnim w latach 1940-1942. Pełnił funkcje członka Komisji Egzaminacyjnej TN do końca okupacji.

15. **Leczykiewicz Sylwester** – nauczyciel PSzP

16. **Markocka Maria** - brała udział w tajnym nauczaniu jako: nauczycielka przyrody i geografii w zakresie gimnazjum ogólnokształcącego w okresie od 1 X 1944 r. – 28 I 1945 r.,

w ilości przeciętnie 8 godzin lekcyjnych tygodniowo, członek Powiatowej Komisji Egzaminacyjnej dla eksternów w okresie 1 XII 1944 r. – 28 I 1945 r.

17. **Nehring Janina** – brała udział w pracach tajnego nauczania zorganizowanego w Nowym Targu w okresie 15. 10. 1941 r. – 28. 01. 1945 r. jako nauczycielka przedmiotów humanistycznych, a w razie potrzeby i innych w zakresie gimnazjum i liceum ogólnokształcącego.

18. **Pawelczak Józef** – nauczyciel języka niemieckiego w PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo, przebywał w więzieniu w Nowym Targu od 11.11.1939 r. do 25.11.1939 r. Powtórnie aresztowany przebywał w więzieniu w Zakopanem od 20.03.1941 r. do 04.04 1941 r.

19. **Skodowa Irena** - brała udział w tajnym nauczaniu zorganizowanym w Nowym Targu od 1 IX 1944 r. do końca okupacji

20. **Świątek Andrzej** - nauczyciel PGiL w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo przebywał w więzieniu od 11.11.1939 r. do 20.11.1939 r., powtórnie aresztowany i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau zmarł.

21. **Świątek Janina** – nauczycielka w PSzP na Kowańcu, wysiedlona z Nowego Targu.

22. **Waksmundzki Andrzej** – nauczyciel PSzH w Nowym Targu, aresztowany przez gestapo w 1943 r. wywieziony do obozu w Gros Rosen, gdzie przebywał do zakończenia wojny.

23. **Zawiła Stanisław** - aresztowany przez gestapo przebywał w więzieniu od 11.11.1939 r. do 26.01.1940 r. Prześladowany przez gestapo, zmarł po operacji ślepej kiszki w szpitalu w Nowym Targu.

24. **Zięba Franciszek** - nauczyciel PSzP w Nowym Targu, pracował w kompletach i jednostkowo w tajnym nauczaniu na terenie Nowego Targu.

W ramach tajnego nauczania pracowała również: Zofia Dudzińska, Janina i Józef Morszczak, Władysław Markocki, Maria Pniaczkówna, Maria Kurasiowa oraz Anna Dworska.

Znaczenie tajnego nauczania.

Tajne nauczanie na terenie Polski było zjawiskiem bez precedensu w całej okupowanej przez Niemców Europie. Tajna szkoła pracowała w ramach państwa podziemnego, była formą cywilnego, społecznego oporu i samoobrony. Osiągnęła szeroki zasięg i powszechność na skutek powiązania działalności oświatowej z całokształtem życia konspiracyjnego. Podejmowali ją nie tylko nauczyciele, ale również księża, uczniowie i rodzice. Dzięki temu tajna szkoła była nie tylko jedną z najbardziej znaczących i dostrzeganych form zorganizowanej samoobrony

społeczeństwa przed polityką okupanta, lecz także obroną dzieci i młodzieży oraz kształtowaniem ich postaw i charakterów.

Pomimo tego, iż konsekwencją tajnego nauczania były egzekucje, aresztowania, transporty do obozów śmierci i masowe pacyfikacje (w samym Nowym Targu zginęło około 5000 os), społeczeństwo nowotarskie nie tylko akceptowało formy działania w pracy kulturalno – oświatowej, ale czynnie się w nie włączało poprzez ukrywanie nauczycieli, wynajmowanie lokali w celu prowadzenia zajęć, przechowywanie zbiorów bibliotecznych, ostrzeganie przed niebezpieczeństwem.

Bibliografia:

Materiały źródłowe znajdujące się w Muzeum Oświaty mieszczącym się w Bibliotece Pedagogicznej w Nowym Targu:

1. Protokół z posiedzenia Powiatowej Komisji Historycznej przy ZP ZNP w Nowym Targu odbytego w dniu 26 I 1972 r. w składzie: Piotr Kania, Piasecki Wiktor, Giełdczyński Władysław, Pius Jabłoński.
2. Życiorys Piusa Jabłońskiego – rękopis (4 II 1972 r.)
3. Aleksander Franta, Tajne nauczanie na Podhalu 1940-1945, Chorzów 1988.
4. Tajna i jawna działalność oświatowa w latach okupacji hitlerowskiej w liczbach 1939/1945, Warszawa 1976.

5. Ankieta „Szkolnictwo polskie jawne i tajne w okresie wojny i okupacji”, sygn. Kr. 83, 84, 1, 78, 82
6. Kronika Szkoły Rolniczej w Nowym Targu.
7. Smajdor Edward, Wierni Ojczyźnie: szkice z dziejów walki nauczycielstwa województwa nowosądeckiego z okupantem hitlerowskim, maszynopis.